

IN GEUREN EN KLEUREN

GUIDO EVERAERT

BOUWHISTORICUS DIENST MONUMENTENZORG

KLEUREVOLUTIE OP GENTSE GEVELS

2

Het zal steeds moeilijk blijven om voor de vroegste architectuur een sluitend overzicht te geven van de gebruikte kleuren. Er bleven te weinig constructies uit deze periode over en de weinige restanten kunnen moeilijk als representatief voor de anderen genomen worden.

Men is daarom aange-
wezen op iconografische
en archivalische bronnen
om een inzicht te krijgen
van het kleurgebruik.

Stenen, lemen & vakwerkbouw- gevels

In de Middeleeuwen be-
stond er een redelijke di-
versiteit aan gebouwen.
Gent telde heel wat grote
gebouwen opgetrok-
ken uit Doornikse steen.
Ze behoorden toe aan de
meest gegoede klasse
van de bevolking.

Volgens het onderzoek
van deze constructies
werden ze in oorsprong
nooit geheel geschilderd.
Bepaalde onderdelen
kon men wel accentueren
met kleur maar hiervan
zijn nog geen duidelijke
bewijzen gevonden.

Dit soort gevels werd
trouwens in de latere
eeuwen meer dan eens
verbouwd zodat de fra-

giele sporen makkelijk
konden verdwijnen.

Ook bij de middeleeuwse
bakstenen gevels kwam
misschien een zelfde ge-
bruik voor maar ook hier-
van bleven te weinig
gave exemplaren over
om een overzichtelijk
beeld te verkrijgen.

Toch verschaftte het on-
derzoek dat gebeurde op
een achterhuis van het
zogenaamde hotel Hae-
melinck (fig.1), gelegen
aan het Sint-Baafsplein,
interessante gegevens

fig.1. Sint-Baafsplein: Hotel
Haemelinck (foto auteur)

over de afwerking van de
gebouwen uit die perio-
de¹.

De bakstenen construc-
tie, waarvan men aan-
neemt dat ze uit de 14de
eeuw dateert, werd na
de bouw met kalkverf af-
gewerkt.

Het geregistreerde kleur-
gebruik op dit gebouw
kan niet veralgemeend
worden omdat het ging
om de verbouwing van
een ouder Steen.

Het is immers het enige
burgerlijk bouwwerk uit
die periode dat grondig
onderzocht werd op af-
werkingssporen.

Een deel van het 12de-
of 13de-eeuwse natuur-
stenen gebouw werd bij
de verbouwing afgebro-
ken en op de resterende
muren werden met bak-
steen nieuwe zij-puntge-
vels opgetrokken. Om
het verschil in materialen
weg te werken werden
de gevels naderhand
met kalkverf geschilderd.
Alleen de lintvoegen wer-
den met een fijne dag-
streep afgewerkt zodat
er horizontale banden
ontstonden.

Hierop kwam de bak-
steenrode afwerking.
Hoewel er geen pigment-
analyse werd uitgevoerd,
mag men vermoeden dat
als pigment wellicht rode
menie bij de kalkverf
werd gemengd, misschien
met een lichte toeslag
van rode oker.

Het waren zowat de eni-
ge rode pigmenten die
men toen ter beschikking
had om in kalkverven te
vermengen.

De meeste bakstenen
gevels die als nieuwbouw
tot het einde van de 16de
eeuw werden gebouwd,
werden na het bouwen
meestal niet geschilderd.
Pas in het begin van de
17de eeuw kwam hier-
in verandering.

De onderdelen van de
laat-middeleeuwse ge-
bouwen werden wel
eens op een aparte wijze
beschilderd.

Bij de afwerking van het
Gentse schepenhuis no-
teerde men kort een inte-
ressante passage.

Schilder Nabor Martins
werd in 1452-1453 be-
taald voor de *traelge be-
neden int scepenen huus
van veruwen ende van
vermelgoene te legghe-
ne*². Er werd niet expliciet
vermeld om welk sche-
penhuis het ging.

De eindafwerking van de
ijzeren tralies gebeurde
met vermiljoenkleurige
olieverf. IJzerwerk wordt
nu traditioneel zwart ge-
schilderd maar uit deze
vermelding blijkt dit vroeger
niet zo vanzelfsprekend
was.

In 1470-1471 wordt Ag-
nete vanden Bossche,
de meest bekende Gentse
vrouwelijke schilder uit
de 15de eeuw, ook belast
met het schilderen

vander yseren traelge staende voor de veynsterre ter zyden van der vierscare int scepenen huus vande keure.

De kleur is niet bekend maar de versieringen diende ze *van goude te stoffeerne*³.

De lemen en de vakwerkconstructies, waarbij leem als opvulling van de wanden diende, moeten zeer talrijk geweest zijn. Maar daarvan bleef er in Gent geen enkel exemplaar over.

Om het vochtige klimaat te trotseren kregen ze vaak een (bak)stenen onderbouw zodat de leem of het hout verwijderd stond van de vochtige bodem. Op deze gebouwen paste men juist het vaakst kleur toe want ter bescherming van een dergelijk vakwerk werd de leem na de voltooiing met kalkverf bestreken. Wanneer de kalk niet werd gepigmenteerd, had men witte gevels. Naargelang van het toegevoegde pigment kon men gele, bruingele, grauwe, groene, rode of

blauwe tinten verkrijgen. Enkel een aantal schilderijen (fig. 2) en miniaturen lichten ons in over de (laat-)middeleeuwse toestand.

Anderzijds krijgt men toch een min of meer duidelijk beeld door enkele archivalische bronnen. Hoewel ze niet uit de betrokken periode zelf dateren en er niet duidelijk wordt gespecificeerd dat het om lemen of om vakwerkbouw gaat, mag men er toch van uitgaan dat in diverse landcijsboeken de vele relatief kleine gebouwen, vaak gedekt met stro en die als bepleisterd worden omschreven, veeleer lemen constructies waren dan bepleisterde bakstenen gebouwen.

Het merendeel van deze gebouwen die men in deze boeken omstreeks 1537-1542 vermeldde, waren met een gekleurde laag afgewerkt.

Tot het eenvoudigste type behoorde dit huis in de lepenstraat dat *onder steen ende boven wit becalct met stroo ghedeckt*

was. Het wit kalken van deze huizen was de eenvoudigste en goedkoopste manier van afwerken. Uitzonderlijk werden er ook andere kleuren vermeld zoals *een huusekin, voor gheplaetsert root*. De rode kleur in de kalkverf kon men verkrijgen door toevoeging van rode oker, kristalmenie (later beter bekend als rode menie) of oxiderood ('dodekop').

Iconografische bronnen, meer in het bijzonder schilderijen, geven een analoog beeld. De meeste lemen of vakwerkhuzen, afgebeeld op de schilderijen, lijken wit gekalkt te zijn.

Bij sommigen heeft men de indruk dat er eventueel gele oker aan de kalk werd toegevoegd maar het kan evengoed een graad van vervuiling weergeven.

Houten gevels

Houten constructies schilderen met kalkverf had weinig zin omdat de verf er slecht op stand hield. Het was voor de afwerking van de houten gevels wachten tot er olieverf werd geproduceerd. Het belangrijkste bestanddeel van deze verf was de olie, geslagen uit lijnzaad.

In onze streken was de lijnolie reeds gekend omstreeks de 11de eeuw. De winning van de olie vergt echter een grote hoeveelheid kracht en hiervoor had men water- of windmolens nodig.

In het midden van de 15de eeuw waren alle

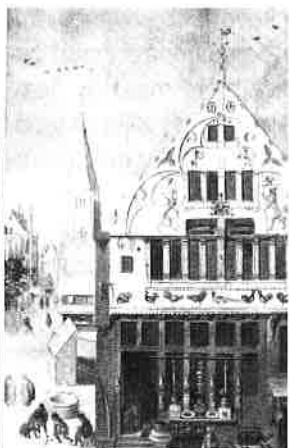
omstandigheden zodanig dat er voldoende olie gewonnen werd om zowel de fijn- als huisschilders toe te laten hiermee op 'grote' schaal te werken.

Wanneer men de schilderijen van de Vlaamse primitieven bekijkt (fig. 3), bemerkt men dat in die periode het buiten- en binnenschrijnwerk nog ongeschilderd werd afgebeeld. Het afwerken en beschermen ervan werd uiteraard eerst door de meest gegoede klasse toegepast en pas veel later bij de lagere sociale klassen. Op sommige 17de-eeuwse schilderijen blijken de ramen zowel aan de binnen- als aan de buitenzijde nog steeds niet geschilderd te zijn.

In de beginperiode waren er voor het kleuren van de olie slechts een beperkt aantal pigmenten voor handen. Deze waren nagenoeg dezelfde als deze voor de eeuwenoude kalkverf. Voor het beperkt aantal pigmenten dat geen toepassing vond in olie, waren er andere stoffen met een gelijke kleur die zich redelijk of uitstekend gedroegen in dit medium. Al snel ontdekte men dat loodwit, Spaans groen en Bremerblauw drie pigmenten waren die een deugdelijkere verffilm opleverden dan de andere kleurstoffen. Door de chemische binding van deze pigmenten met de olie trad een verzeping op waardoor de verf zo goed als onoplosbaar

fig. 2. P. Pourbus (1551)
fig. 3. R. Campin (1422)

4

was. Deze verven vormden de basis waaraan andere pigmenten werden toegevoegd om de kleurenwaaier uit te breiden en om de beperkte kleurechtheid van het Spaans groen en het Bremerblauw op te vangen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat men tot het einde van de 18de eeuw een bijna 'uniform' kleurengebruik ziet. In de omgeving van (stinkende) grachten en plaatsen met een grote uitstoot van zwavelwaterstof was de toepassing van loodwit te vermijden. De witte kleur werd door zwavel omgevormd tot zwart zwavellood. Zwavelgasen ontstonden onder meer door gistingsprocessen en zolang de stad nog niet over een efficiënt systeem beschikte om alle plantaardige en dierlijke afvalproducten te verwijderen, ging de uitstoot van deze gassen ongestoord verder.

Men diende eveneens te vermijden dat men loodwit vermengde met vermiljoen en Bremergroen. Het Spaans groen had geen last van verkleuring door gassen zodat het op grote schaal werd toegepast. Bij onderzoek van oude ramen en deuren treft men deze kleur vaak als oudste laag aan. Door vermenging met andere pigmenten zoals gele oker en zwart kon men een hele reeks groen-varianten verkrijgen.

Gent telt nog slechts één houten achtergevel (fig. 4), gelegen aan de Jan

fig. 4. Houten gevel Jan Breydelstraat (foto auteur)

Breydelstraat. Bij de restauratie werd een kleuronderzoek verricht op diverse onderdelen. Door het grondig huizenonderzoek dat een aantal jaren geleden werd uitgevoerd, blijkt dat de gevel gebouwd werd omstreeks 1479⁴.

Hij was opgetrokken uit eik en op sommige plaatsen beschilderd met een tiental lagen olie verf. De scheikundige analyse, uitgevoerd door het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, toonde vijf opeenvolgende schildersbeurten met loodwit aan⁵. In de zesde laag kon men de aanwe

zigheid vaststellen van lithopoon, vermoedelijk vermengd met Siena. Hierdoor kon deze laag gedateerd worden na 1874, het ogenblik waarop dit pigment in Engeland in de handel kwam. Hoewel het reeds uitgevonden was door de Franse chemicus Douhet in 1850, bleek het pigment eerst geen succes te kennen. Het is deze laag die als uitgangspunt genomen werd bij het herschilderen van de gevel na de restauratie.

Door de datering van de zesde laag kan men stellen dat de gevel op vierhonderd jaar tijd slechts vijf maal werd geschilderd wat neer komt op een tijdspanne van ongeveer 80 jaar tussen elke schildersbeurt!

De reden tot het herschilderen van de gevel is wellicht dan nog in hoofdzaak te zoeken in het vuil worden van de oppervlakte en het vergrijzen van de verf door de uitwasemingen van de Lieve.

De analyse stelde in elk geval de aanwezigheid vast van een laag vuil tussen elke laag verf.

Welke kleur andere houten gevels hadden, kunnen we indirect afleiden uit de vermeldingen en beschrijvingen van de panden.

In de landcijsboeken vermeldde men omstreeks 1537-1542 onder andere de aanwezigheid van een *hauten ghevele*, *gheluwe gheschildert* in de Iepenstraat, *eenen hauten ghevele groene gheschildert*, *ghenaemt*

de Roose in het Inge-landgat, in de Gelukstraat *eene blauwen hauten ghevele*, in de Onderstraat *een groenen hautenen ghevele*, *de stijlen roste*, *de pilaren root*, aan de Hoogpoort *een groen houten loove noens over st Jooris hofen up onze vrouwe straete eenen witten hauten loove wesende twee woonsten*.

De 'loven' zijn langs gerichte constructies die vaak gebruikt werden bij brede percelen en waarvan de nok van het dak evenwijdig aan de straat loopt. Voor de smalle percelen richtte men houten puntgevels op die later meestal vervangen werden door (bak)stenen trapgevels.

De meest voorkomende kleur van de houten gevels was groen. Welk groen het precies was, kan niet achterhaald worden maar de verf maakte men vermoedelijk wel op basis van het vermelde Spaans groen.

Voor het geel van de vermelde gevel had men waarschijnlijk gele oker of oxidegeel gebruikt terwijl het blauw wellicht azuriet of Bremerblauw was.

De rode 17de eeuw

In het begin van de 17de eeuw kwam er verandering in de afwerking van de architectuur.

De barokarchitectuur deed zijn intrede te Gent. Deze introductie heeft men wellicht te wijten aan enkele niet-Gentse

bouwmeesters of meesters die in het buitenland hun inspiratie hadden opgedaan.

Heel wat nieuwe gebouwen werden in de contra-reformatorische periode opgetrokken.

Een van de belangrijkste burgerlijke gebouwen was de Berg van Barmhartigheid, opgericht naar het ontwerp van ingenieur Wenceslas Coeberger in 1621.

Het Bijlokeklooster (1665-'67), dit van het Rijke Gasthuis (1636-'65) en het klooster en College van de Jezuïeten (1642-'64) zijn enkele van de religieuze gebouwen die omstreeks het midden van de 17de eeuw tot stand kwamen. De begijnhoven van Sint-Elisabeth en van O.L.V. ter Hooien werden in de 17de eeuw ook grotendeels versteend.

Alle vermelde gebouwen werden door hetzelfde uiterlijk gekenmerkt: ze vielen op door hun rode kleur. In de originele afwerking straalden deze gebouwen nog meer prestige af dan in hun huidige vaak ongeschilderde aanblik. Ze ont-snapten echter niet allemaal aan de 20ste-eeuwse rage om alle verf van de gevels te verwijderen. Bij enkelen bleven nog heel wat sporen of getuigen bewaard. Wat bij restauratiecampagnes weer de oorspronkelijke kleur kreeg, getuigt van de kracht die een dergelijk ontwerp inhield. In deze eeuw trad de bouwmeester bij het ont-

werp steeds meer op de voorgrond. Naast het beschrijvend bestek werd ook voor de betere middenklasse woning een bouwtekening vervaardigd. Voordien maakte de bouwmeester enkel voor grote openbare of religieuze gebouwen een ontwerptekening.

Toen aan het einde van de 17de eeuw de verplichting werd ingevoerd om voor elke verbouwing of nieuwe constructie aan de straat een bouw-aanvraag met een bijbehorende tekening bij het college van de keure in te dienen, maakte deze verordening het architecturale ontwerp nog belangrijker. De bouwmeesters gebruikten een strakkere lijnvoering in hun constructies en werkten daarnaast meer met contrasterende kleurvlakken.

Dit verschijnsel is duidelijk internationaal waar te nemen maar werd in verschillende streken anders uitgewerkt. Het werd zowel in de burgerlijke als in de religieuze architectuur toegepast. In Engeland en Nederland realiseerde men het egaal gekleurde parement hoofdzakelijk door het gebruik van uniform rode of bruinrode bakstenen met zeer strakke contouren. Ze werden gemetseld met uiterst dunne voegen of schijnbaar 'voegloos'.

In Spanje, Frankrijk, Italië en onze streken bleef men de traditionele materialen, baksteen en natuursteen, gebruiken

maar kwam er na het optrekken van het gebouw een afwerkingslaag op het parement. Het baksteenparement werd gelijkmatig baksteenrood geschilderd - meestal wordt deze kleur omschreven als 'ossenbloed' -, de natuursteen kreeg een laag in natuursteenkleur. Hoewel dit voor de meeste mensen volslagen onzinnig lijkt, had de 17de-eeuwse ontwerper duidelijk een doelstelling voor ogen. Wat door de natuur van talrijke kleurschakeringen werd voorzien, wenste men nu uniform en egaal van kleur te hebben. Dit schilderwerk had daarenboven een aantal voordelen. De natuursteen hoefde niet langer van de beste kwaliteit te zijn en men kon ook een aantal soorten natuursteen toepassen zoals

fig. 5. Steendam (foto auteur)

krijtsteen (meestal *oude getrocken Rijsselschen steen* of natuursteen uit Avesnes-le-Sec) die niet zonder een beschermings- of afwerkingslaag de tand des tijds konden doorstaan. Hiervan werd gretig gebruik gemaakt voor het snijden van hoogreliëfs voor gevels en datumstenen (fig. 5) en andere ornamenten. Met de verf kon men bovendien correcties aanbrengen in het gevelmateriaal.

Wanneer de negblokken van een venster of van een deur niet allen even regelmatig waren, kon men de ritmering corrigeren met verf. Men ging vaak met de correctie tot het uiterste door. Door in het deel van de natuurstenen negblokken dat in het schilderspatroon tot het baksteenparement behoorde, een voegpatroon te houwen, kon men dat deel van deze blokken als baksteen laten overkomen.

De gedeelten baksteenparement die dan weer tot de natuurstenen negblokken moesten behoren, bepleisterde men met een uiterst dunne laag kalkmortel.

Eenmaal overschilderd kon men het verschil met de natuursteenblokken niet merken.

Bij een dergelijke afwerking van het gevelparement werden de voegen meestal gedagd.

Door een min of meer brede streep in de voeg te trekken, die na het schilderen nog duidelijk zichtbaar was, verkreeg

men hetzelfde effect als bij de Nederlandse of Engels gevels. Men had de indruk dat de bakstenen 'perfect' rechthoekig van vorm waren en met dunne voegen gemetseld waren.

Het afwerken van de gevels ging zover dat in de 17de-eeuwse gebouwen er veel minder natuursteen werd verwerkt dan het afgewerkte gebouw laat vermoeden.

De toepassing van geïmiteerde natuursteen werd uitermate interessant toen het stadsbestuur destijds subsidies verstrekke aan de bouwheren die hun houten gevel door een stenen exemplaar wensten te vervangen. De subsidie was afhankelijk van de hoeveelheid verwerkte natuursteen. Dat het systeem wel 'enige' fraude in de hand werkte, is nogal duidelijk.

Het college vermeldde vaak in de marge van de bouwaanvraag naast de bouwvergunning ook de verplichting dat alle getekende natuursteen bij uitvoering ook daadwerkelijk natuursteen moest zijn. Ondanks deze wens bleef men massaal de natuursteen met kalkmortel en verf imiteren.

Een archivalische vermelding van het kleurgebruik in deze periode is bijzonder interessant⁶. Andries Cools, de Gentse stadsschilder werd in 1631 vergoed voor volgende werken:

Item noch gheschildert het wijn comptoor op het ts graven brugge staende op het waeter naest S^{tn} Pharahilden kercke: den gevel teghen het waeter van grau en root; de vernieren van groen; de loove onder het schaeylgen dack met de helm vensters van grau;

vooren ter straeten de duere met de waetervensteren van groen van buyten, en binnen grau en root.

De plint van het wijnkantoor werd grijs geschilderd, de gevels rood, de dakkapellen op het leien dak grijs, het schrijnwerk groen aan de buitenzijde en grijs en rood aan de binnenzijde. De juiste kleurschakeringen zijn ons niet bekend maar wanneer men de resteranten van de gebouwen uit dezelfde periode bekijkt, wordt het pallet duidelijk. De reeds vermelde baksteen rode gevelverf op basis van rode menie, zwart pigment toegevoegd aan witkalk gaf grijs, de groene olie-verf werd wellicht nog steeds op basis van Spaans groen aangeemaakt, de grijze met loodwit en zwart en de

rode op basis van rode menie of oxiderood.

Met dit kleurschema en de bijbehorende correctie van de gevelparementen bleef men verder werken tot in het eerste kwart van de 18de eeuw, ook al werden toen al lang geen subsidies meer verstrekt.

Toch is er bij sommige 18de-eeuwse gebouwen een kleurvariante waar te nemen. Bij het recent herschilderen van het huis Papillon (fig. 6) in de Veldstraat werd een beperkt onderzoek uitgevoerd. De gevel had na de bouw in 1713 een terracottakleur met als contrast in witte natuursteen geschilderde ornamenten. Men had destijds lijmv verf gebruikt en door langdurige vochtinfiltratie achter de latere olieverflagen loste de verf gedeeltelijk weer op. Hierdoor kwam het hele pakket later aangebrachte verflagen in eenmaal los en kwam de oorspronkelijke verf weer te voorschijn. Tot circa 1740 schilderde men de barokke gebouwen volgens dit kleurschema.

Pas met de opkomst van de nieuwe architectuurstijlen ging men de gevels anders afwerken en in andere kleuren schilderen.

De kleurrijke 18de eeuw

Met de classicerende barok, vooral toegepast in het eerste kwart van de 18de eeuw, bleef de kleurrijke afwerking van

fig. 6. Het huis Papillon in de Veldstraat (foto auteur)

fig. 7. Hoek Burgstraat en Jan Breydelstraat (foto auteur)

de gebouwen ongewijzigd. De afwerking van een deel van deze gebouwen blijkt te Gent dezelfde te zijn als in de barok.

Dit was onder meer het geval bij het *Waepen van Zeelant* uit 1702 vooraleer de restauratie alle originele kleur van de gevel deed verdwijnen.

Een hersteld voorbeeld bevindt zich op de hoek van de Burgstraat en de Jan Breydelstraat (fig. 7). De drie panden, *Het vosken*, *de Dromedaris* en *de Wilde man* werden in één bouwcampagne opgericht in 1706.

In 1912 werden de gevels een eerste maal 'gerestaureerd' en werd alle verf van de gevels verwijderd. Dit gebeurde niet zorgvuldig genoeg zodat nog voldoende sporen van de originele kleur konden worden teruggevonden. Bij de laatste restauratiecampagne werd de kleurstelling gereconstrueerd.

Er waren evenwel variaties op hetzelfde thema. Bij de restauratie van het huis *Ligy* (fig. 8) aan Onderbergen ontdekte men bij de reiniging van de laat 17de-eeuwse of vroeg 18de-eeuwse gevels de restanten van de toenmalige afwerking. Met een dun laagje pleisterwerk, scherp afgesneden ten opzichte van het baksteenparement, werden witgeschilderde banden rond de vensters en een 'lijst' onder de kroonlijst aangebracht.

De wit geschilderde 'lijst' was door fijne insnijdingen in verschillende ge-

ledingeng ingedeeld. Met een zwarte schaduwschildering suggereerde men een reliëf in de lijst. De rest van het baksteenparement was afgewerkt met grijze kalkverf.

Het skelet van de gevels was van de 15de tot de 18de eeuw meestal vervaardigd van witte steen maar in de 18de eeuw werden er meer en meer gevels gebouwd met een skelet van blauwe hardsteen. De bovenbouw was soms nog een trapgevel maar meestal werd de 'modernere' hals- of klokgevel opgericht. Het

blauwe hardstenen skelet dat de hoofdlijnen van de architectuur bepaalde liet men soms onafgewerkt en de andere gevelonderdelen die van witte steen werden vervaardigd, zoals waterlijsten, voluten, architraven en dergelijke meer werden hardsteengrijs geschilderd.

Het (bepleisterde) baksteenparement, de krijstenen datum- en/of gevelstenen en sommige versieringen werden in een witte natuursteenkleur geschilderd.

Het huis *De Rynck* in de Mageleinstraat is hiervan een voorbeeld (fig. 9).

De gevel werd in 1730 gebouwd in opdracht van Maria de Coene, weduwe Joannes Macqué⁷.

In de overgangperiode naar het rococo veranderde ook de afwerking van de gebouwen.

Ze werden voortaan niet gedeeltelijk maar volledig bepleisterd. In het begin van de 18de eeuw

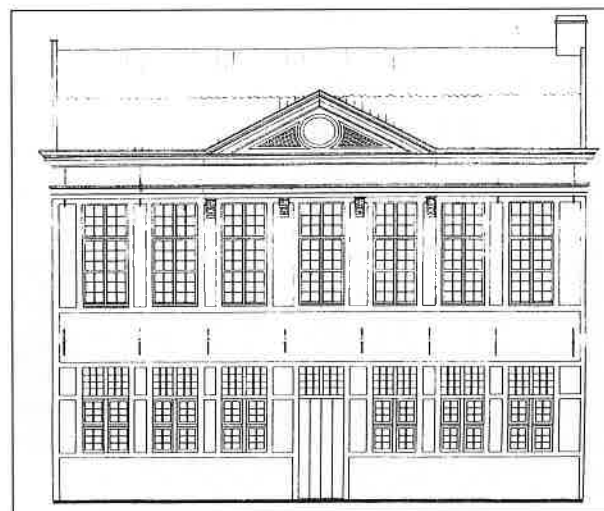
fig. 8. Huis Ligy Onderbergen (foto auteur)

9. Huis De Rynck Mageleinstraat (foto auteur)

fig. 10. Elisabethhuis Rabotstraat (GVSA)

fig. 11. Hoofdwacht Kouter (foto auteur)

8

werden de gevels eerst volledig vlak gepleisterd zonder enig reliëf. Een voorbeeld hiervan bleef bewaard in de Rabotstraat.

De achtergevel van een oud complex dat momenteel het *Elisabethhuis* wordt genoemd, werd omstreeks 1725 gebouwd (fig. 10). De gevel werd bepleisterd en in het natte pleisterwerk werden lijnen getrokken. De kaders die zo rond de vensters werden getrokken, werden onderling nogmaals met banden verbonden. Hierna werd de gevel wit gekalkt.

Enige jaren later gaf men aan de banden die de vensters omlijstten en horizontaal of verticaal met elkaar verbonden een dikte van hooguit 1 à 2 centimeter. Deze gevelgeleding deed een skeletstructuur vermoeden maar vaak was deze niet aanwezig. De ornamentiek, meestal steeds nog vervaardigd uit krijtsteen, moest net zoals het pleisterwerk tegen het klimaat beschermd worden. Geïnspireerd op buitenlandse voorbeel-

den, waar landhuizen of kastelen een natuurstenen parement hadden, schilderde men de gevels hier in (lichte) natuursteenkleur.

Echte witte natuurstenen gevels kwamen te Gent maar in een beperkte mate meer voor.

Wilde men toch een natuurstenen gevel dan gaf men vaak de voorkeur aan blauwe hardsteen.

De diverse groeven draaiden toen op volle toeren en produceerden zowel hardstenen omlijstingen als hele gevels.

Wie toch een prestigieuze wilde maar zich geen natuurstenen gevel kon permitteren, liet er een in baksteen en pleisterwerk optrekken. Het schilderwerk in natuursteenkleur loste het probleem van het beoogde materiaal een goedkopere manier op. Dit kleurgebruik werd onder andere in het bestek voor de bouw van de Hoofdwacht (fig. 11) op de Kouter in 1738 uitdrukkelijk vermeld: *Oock zal hij Aennemer moeten besetten, afeghenen ende brostieren wat dit werck Aengaet, special*

lettende den voorghevel door een goedt absolut bequaem meester beset zij, om dat dit werck (nu doorgaende van Careel gemaect wordende) sijn behoorlijck effect heeft, ende representeere aloft het witten Arduijn waere. In hedendaags Nederlands vertaald, wilde de bouwmeester dat de aannemer de bakstenen muur door een vakbekwame stukadoor liet bepleisteren, aflijnen en schilderen zodat deze er zou uitzien als een witte natuurstenen gevel. Bij het onderzoek van het gebouw werd deze kleur sporadisch nog aangehouden. De meeste oorspronkelijke verf was reeds verwijderd omdat men bij diverse latere schildercampagnes met olieverf de oude verflagen zo goed en zo kwaad mogelijk probeerde weg te halen.

Een jaar na de bouw van de Hoofdwacht, in 1739 verbouwde bankier Rochus Haemelinck aan de toenmalige Sint-Jansstraat, het huidige Sint-Baafsplein, de bestaande oude panden tot een

nieuw herenhuis. Hoewel aan de voorgevel nog nauwelijks pleisterwerk uit deze bouwperiode overbleef, resteerden er nog voldoende fragmenten om samen met het onderzoek van de achtergevel die in dezelfde bouwcampagne gerealiseerd werd, een duidelijk overzicht te krijgen van het kleurgebruik⁸.

De voor- en achtergevel werden na de bouw met kalkverf uniform wit geschilderd. Het Junobeeld in de oculus van de geveltop, gehouwen uit krijtsteen, had men met witte olieverf geschilderd. Omdat geen pigmentanalyse werd uitgevoerd, kon de samenstelling van de verf niet met zekerheid worden achterhaald. Vermoedelijk gaat het om loodwit omdat dit het enige pigment was dat toen in olieverf verwerkt werd. Op deze witte laag trof men de verdere stratigrafie aan die op de rest van de voorgevel terug te vinden was zodat men toch kan aannemen dat dit de oorspronkelijke afwerkingsslag was.

fig. 12. Ingelandgat (foto auteur)

fig.13. Voorgevel d'Hane-Steenhuysse Veldstraat (foto auteur)

Een zelfde uniform witte gevelafwerking werd vastgesteld bij het hotel van Goethem⁹ (fig. 12). Dit gebouw dat genoemd wordt naar de laatste belangrijke eigenaar uit de 18de eeuw, werd in feite opgetrokken in opdracht van Josephus Ludovicus Peeters in 1745. Omdat er in onze streken vooral twee soorten witte natuursteen verwerkt werden, is het niet verwonderlijk dat sommige gevels niet de kleur van de Balegemse maar veeleer de kleur hebben van de grijs-beige Gobertangesteen.

Bij de restauratie van de voorgevel van het hotel d'Hane-Steenhuysse in de Veldstraat (fig. 13) werd een dergelijke kleur als oudste kleur, daterend uit 1768 aangetroffen. Deze kleur was een gemodificeerde lijmverf waarin vermoedelijk naast wit ook gele oker, gebrande omber en zwart vermengd zat.

Ook andere kleuren en andere verfsoorten deden hun intrede. Behalve kalkverf werd nu ook lijmverf gebruikt. Door toelagstoffen kon deze weerbestendig blijven. Voor de pigmentering van de beide verfsoorten kon men voor een blauwe kleur azuriet, Bremerblauw en vanaf 1724 het nieuwe pigment Berlijns of Pruisisch blauw gebruiken, voor groen had men groene aarde ter beschikking, zalmroze kon men maken met een mengsel van rode en gele oker. Elke kleur kon

door onderlinge menging of toevoeging van andere pigmenten zoals omber, Siena, bruine oker gevarieerd worden maar de kleurenwaaier was nog beperkt.

Daarenboven waren trends zo bepalend dat men steeds de grote bouwwerken als voorbeeld nam.

Men merkt bij het kleuronderzoek ook op dat omstreeks het midden van de 18de eeuw de rococogevels niet langer okerkleurig maar ook blauw(grijs) werden geschilderd. Wellicht zal de introductie van het nieu-

fig. 14. De Valk Gouden Leeuwplein (foto auteur)

we blauwe pigment, wat een verruiming van het assortiment betekende, hierin een rol gespeeld hebben. Met die blauwgrijze gevel kan men eventueel ook de bedoeling gehad hebben om een hardstenen gevel te imiteren.

Volledige natuurstenen gevels waren immers in de 18de eeuw een geliefkoosd statussymbool.

Maar ook bij dit soort gevels was niet alles uit natuursteen vervaardigd.

Na het kleuronderzoek van *de Valk* op het Gouden Leeuwplein was het opvallend hoe de achtergrond van het krijtstenen fronton grijs geschilderd werd om bij de hardsteen van de gevel aan te sluiten (fig. 14).

Het reliëf zelf was in een okergele kleur geschilderd, waarschijnlijk als imitatie van witte natuursteen. Ook de kroonlijsten hadden hier dezelfde kleur van de hardsteen zodat het duidelijk de bedoeling van de bouwmeester was een volledige natuurstenen gevel te suggereren. In die perio-

een basische midden blauw en in een zuur midden rood te kleuren. Het gaf aan de kalkverf een specifieke blauwe kleur. Het wordt niet alleen op oude gevels maar ook op binnenmuren aangetroffen.

Het was een goedkoop kleurmiddel dat gretig afrok vond. Er waren toen ook andere toelagstoffen in gebruik om de kalk bij te kleuren.

Ze leverden een lichtblauw, lichtgroene of een gele kleur op.

Hoewel men na de 'rode' 17de eeuw best wel eens een andere kleur wilde,

fig. 15. d'Hane-Steenhuysse: achtergevel (foto auteur)

de werden uiteraard niet alle gevels in natuursteenkleur geschilderd. Zo werd Joannes van der Waeren in 1763 betaald voor schilderwerk aan het hotel van Oomberling in de Koningstraat: *voor het witten (van) de binneplaetse van het vorseyde huys daer in begrepen de leverynge van calck ende leckmoes*¹⁰. Lakmoes is een stof die gewonnen werd uit een korstmoss en die de eigenschap heeft in

ging men naar het einde van de eeuw toch weer rode verf gebruiken.

Ditmaal was het kleur donkerder en gelijkend aan wijnrood.

Bij recent kleuronderzoek bleek het pand op de hoek van de Vrijdagmarkt en de Serpentstraat in 1777 in dat kleur geschilderd was. Het dunne profiel van de omljstingen van de ramen was grijs geschilderd. Dit was vermoedelijk bedoeld als nabootsing van

blauwe hardsteen. Bij het herschilderen van het pand werd echter gekozen voor het minder opvallende grijsgroen van de tweede schilders-campagne.

Het kleurgebruik versoberde enigszins in het laatste kwart van de 18de eeuw.

Het is niet uitgesloten dat men na het rococo, waar enige frivoliteit gepast was, weer aansluiting zocht bij het gedachtegoed van de eerste bepleisterde gevels.

Ditmaal werden zowel witte natuurstenen als blauwe hardstenen gevels geïmiteerd.

Voorbeelden hiervan zijn respectievelijk de achtergevel van het hotel d'Hane-Steenhuysse (ca. 1771) (fig. 15) en het hotel de Nockere (1778) aan de Poel.

Bij dit laatste gebouw stonden er monumentale blauwe hardstenen vazen op de attiek en de bouwmeester had duidelijk de bedoeling een eenheid te verkrijgen door de gevel dezelfde

kleur van deze ornamenten te geven.

Het kleuronderzoek van de voorgevel bracht inderdaad over de gehele gevel een grijze kleur aan het licht¹¹.

Bij het reeds eerder vermelde hotel Haemelincx (fig. 16) werd er ook onderzoek verricht op de pleisterlaag van de voorgevel, aangebracht bij de verbouwing van de voorgevel in 1791 op last van douairière de Bauffe¹². Na het aanbrengen van de nieuwe bepleistering werd de gevel eerst verzadigd met lijnolie.

Dit verleende aan het oppervlak een grijze tint. Deze kleur is wellicht het gevolg van een bijmenging van droogmiddelen aan de olie. Aan de olie werd soms (gebrande) omber toegevoegd. Dit pigment bevat mangaandioxide en werkt als een siccatief op de olie in. Hierop was een dun laagje lichtgrijze olieverf te vinden.

Ook alle oudere ornamenten werden met dezelfde verf en in dezelfde

kleur overschilderd. De voorgevel werd tijdens de laatste restauratie met deze kleurstelling afgewerkt.

Naar het einde van de eeuw combineerde men ook het kleurgebruik van beide soorten natuursteen.

Het basement van het gebouw, vaak uitgevoerd in bossagewerk over de hoogte van de volledige gelijkvloerse verdieping, werd arduingrijs geschilderd terwijl de rest van het gebouw een witte natuursteenkleur kreeg. Deze kleurstelling gebruikte men eveneens in de eerste helft van de 19de eeuw.

Dergelijk kleurgebruik onderstreepte de monumentaliteit van de gevel. Het schrijnwerk werd zeker tot het einde van de 18de eeuw vaak groen geschilderd.

Het kleurende bestanddeel van deze verf bleef nog steeds het Spaans groen.

Hieraan werden andere pigmenten toegevoegd om diverse tinten te ver-

krijgen. Er trad vanaf het midden van de 18de eeuw wel een trend op om het groen steeds meer te vergrijzen.

Toch werd het schrijnwerk ook wel in andere kleuren zoals loodwit geverfd. Met de opkomst van het Berlijns blauw, dat zonder problemen kon gemengd worden met loodwit, had men voortaan de beschikking over een nieuwe blauwe verf.

Afhankelijk van de hoeveelheid blauw kon de kleur zowel licht als donker zijn. Het was vermoedelijk een van de pigmenten die vermengd zat in de verf voor het schrijnwerk van het hotel De Nockere.

De 19de eeuw: hoe groter de kleurenwaaier, hoe witter.

In het empire verschildte het kleurgebruik niet wezenlijk van dit uit het classicisme.

De gebruikte kleuren zwakten enigszins wat af. Smeed- of gietijzeren balkons kregen vaak een staalblauwe kleur, het schrijnwerk soms een blauwgroene tint in plaats van het eeuwenoude groen op basis van Spaans groen, zwart en gele oker. Ook de gebouwen in neo-Italiaanse renaissancestijl kregen hetzelfde koloriet. Zelfs het gebruik van het arduingrijze basement ter hoogte van een verdieping bleef gehandhaafd. De Minardschouburg

fig. 16. Hotel Haemelincx
Sint-Baafsplein (foto auteur)

fig. 17. Minardschouburg
Walpoortstraat (foto auteur)

uit 1846 is hiervan een voorbeeld (fig. 17). Bij de bouw was de gelijkvloerse verdieping opgetrokken uit hardsteen maar door de te sterke verweering van de steen werd deze bij de laatste schildercampagnes arduingrijs geschilderd.

Andere gevelelementen zoals pilasters en lijsten kregen zoals vroeger dezelfde grijze kleur ter ondersteuning van de architectuur en stonden daarmee in contrast met het parement in lichte witte natuursteen tint.

Het kleurschema van de typische neoclassicistische panden is relatief eenvoudig.

De meest eenvoudige of de zeer zwaar met stuc geornamenteerde gevels werden volledig 'wit' geschilderd met eventueel een donkere, of later geverniste voordeur of poort. Als de gevelopbouw bestond uit een vlak geveloppervlak met doorlopende cordonlijsten en omljstingen rond de vensters, kopieerde men soms het kleurschema van de veel duurdere voorbeelden. Omstreeks het midden van de 19de eeuw trokken immers gefortuneerde burgers weer volledig natuurstenen gebouwen op. Een parement uit witte, vaak Franse natuursteen en plinten, lijsten en vensteromlijstingen uit blauwe hardsteen waren eigenlijk de meest geliefde en de 'enige' echte materialen om een neoclassicistische gevel op te trekken. Tot de grote

voorbeelden hiervan behoren het Gerechtshof (1836-1846) en de Koninklijke Opera (1837-1840), beiden creaties van Louis Roelandt. Bij 'ersatz'-gevels schilderde men het parement in een lichte witte steenkleur, de lijsten en omljstingen blauwgrijs. Het schrijnwerk kon zowel wit of (licht)grijs zijn, beide kleuren gemaakt op basis van loodwit. Soms werden de beide gevelsoorten gecombineerd en werd er pleisterwerk toegepast met hardstenen omljstingen zoals bij de *Cercle Artistique et Littéraire* aan de Recollettenlei (fig. 18).

Een serieuze wijziging in het kleurgebruik kwam er naar aanleiding van een gebeurtenis in 1817.

Een nieuw stadsreglement uit 1818 over het kleurgebruik werd uitgevaardigd naar aanleiding van een 'schandaal' dat zich had voorgedaan op Groentenmarkt¹³ (fig. 19). Een illuster personage had in 1817 het lumineuze idee gehad elke verdieping van zijn façade in een ander kleur te schilderen als promotiestunt voor zijn zaak¹⁴.

Dit veroorzaakte zo een enorme consternatie bij het bestuur dat prompt het bestaande bouwreglement werd aangepast. Vooraleer men zijn gevel mocht schilderen, moest de betrokkene eerst een staal van de gekozen kleur naar *het Bureau der publieke Werken of het Stadhuys* ter goedkeuring voorleggen.

Ter bevestiging van de goedkeuring kreeg de aanvrager een ingevuld formulier mee.

Merkwaardig is dat hierop vermeld staat dat *cette couleur* overeenkwam met *l'échantillon n° des couleurs adoptées par le Collège*.

Er moeten dus een aantal stalen ter beschikking

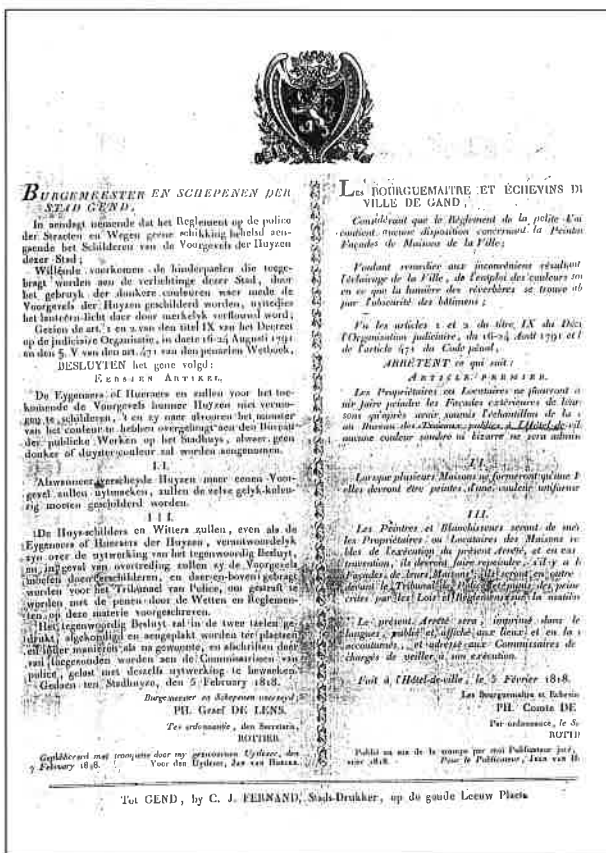
van de ambtenaren gestaan hebben. Tot nu toe werden ze nog niet teruggevonden.

Deze gebeurtenis laat zien dat ook toen de overheid de feiten meestal achterna holde. In hetzelfde reglement stond eveneens vermeld dat het gebruik van donkere kleuren voortaan

fig. 18. Recollettenlei (foto auteur)

fig 19. Reglement van 5 februari 1818 (SAG)

verboden was daar *het lanteern-licht daer door merkelyk verflouwd word*. Aan het einde van de 18de eeuw had het stadsbestuur reeds behoorlijke inspanningen geleverd om de openbare verlichting in de stad aan te leggen en uit te breiden. Dit gebeurde aanvankelijk met olielampen waarvan de lichtsterkte beperkt was.

Toen de eerste gas-verlichting in de plaats kwam van de olielampen, keurde het stadsbestuur nogmaals een reglement goed waarbij het voortaan verboden was gevels in de buurt van straatlantaarns nog in een donkere kleur te schilderen.

In het betrokken reglement van 1818 staan in artikel twee en drie nog een aantal interessante aanmerkingen. Het eerste voorschreef dat *Als wanneer verscheyde Huyzen maer eenen Voorgevel zullen uytmaeken, zullen de zelve gelyk-koleurig moeten geschilderd worden*. Deze opmerking kan men in veel gevallen beter indachtig zijn wanneer huizen herschilderd worden. Verder sloot artikel drie eventuele achterpoortjes.

Ook de huisschilders of witters werden voor de gebruikte kleur verantwoordelijk gesteld.

Ze waren dus even verantwoordelijk als de opdrachtgever en konden evengoed door het Politie-tribunaal gestraft worden nadat ze de betrok-

ken gevel herschilderd hadden. Daarenboven werd de ordonnantie in twee talen geafficheerd zodat zelfs de anderstaligen geen spreekwoordelijke 'neusbloedingen' konden voorwenden.

Toch bleek men nog wel een gat in de reglementering te vinden. De tijden waren toen blijkbaar niet anders dan nu.

In 1822 werd met een nieuwe ordonnantie het woord 'voorgevel' verder toegelicht¹⁵.

Vanaf dan waren het *alle Gevels der Huyzen zonder onderscheyd, gevende zoo op de publieke straeten en wegen, als op de rivieren, vaerden of andere waterlopen* die aan het reglement onderworpen waren.

Deze toevoeging geeft duidelijk te verstaan dat men wel allerlei redenen vond om geen kleurstaal te laten goedkeuren. Donkere kleuren bleven in gebruik omdat ze er voor zorgden dat een gevel er minder snel vuil uitzag.

In 1833 werd de ordonnantie nogmaals herhaald, wat erop wijst dat er een sterke tegenstand bleef bestaan tegen het opgelegde kleurgebruik¹⁶.

De koppigheid van de Gentenaars was toen reeds legendarisch en (nog) een dagelijks feit. Uit kleuronderzoeken is ook gebleken dat gevels in die periode inderdaad niet steeds in bleke kleuren werden geschilderd. Relatief donker grijs-groen, blauwgrijs en grijs werden reeds meerdere

malen op 19de-eeuwse gevels waargenomen. Het waren kleuren die wellicht mengsels waren van Spaans groen, Bremergroen of loodwit met zwart en/of omber.

Dergelijke verven waren immers goed klimaatbestendig.

Toen in 1877 en 1878 de gemeenteraad het nieuwe *Reglement over de Bouwwerken* goedkeurde, werden in een aantal artikels de hierboven vermelde richtlijnen nogmaals vermeld¹⁷.

Wanneer iemand zijn gevel wilde herschilderen, moest hij hiervan aangifte doen en was men verplicht de bleke kleuren te gebruiken.

Door de aanhoudende druk om deze lichte kleuren te gebruiken veranderde het stadslandschap langzaam maar zeker. De nieuwe straten met een eenheidsbebouwing werden heuse witte rijen. Ook de oudere architectuur ontsnapte niet aan de 'witwas' operatie van de stad. De rode en anderskleurige gebouwen werden wit geschilderd en 'verdwenen' in de anonimiteit van de zo goed als monochrome straatwanden.

Niettegenstaande het 'witter' worden van het straatbeeld, werd de 19de eeuw op kleurgebied toch vooral gekenmerkt door een sterke toename van het assortiment. In vergelijking met de vorige eeuwen werd het aanbod aan pigmenten op één eeuw tijd gevoelig uitgebreid. De

belangrijkste nieuwe pigmenten waren zinkwit, chromaatgeel met al zijn varianten van citroengeel tot bijna rood, barietgeel, cadmiumgeel, zinkgeel, kunstmatig ultramarijnblauw, Schweinfurtergroen, chromaatgroen, zinkgroen, chroomoxidegroen en mangaanviolet. Enkel zink- en chromaatgroen waren geschikt als pigment om zonder basisverf zoals loodwit of Spaans groen als verf te worden verwerkt.

De rest was geschikt als toeslag bij de oudere basisverven.

Bepaalde kleurstoffen zoals zinkwit en cadmiumgeel konden enkel als binnen- of decoratieverf gebruikt worden. Ze waren wel uitermate geschikt om bij gevelschilderwerk het loodwit bij te tinten tot hele lichte pasteltinten. Een goed inzicht in het materiaal- en kleurgebruik omstreeks het midden van de 19de verkrijgen we via een bewaard gebleven voorstel van bestek¹⁸.

Er werd een prijsofferte aan de schilders gevraagd voor het onderhoudsschilderwerk aan de stadsgebouwen en de bruggen gespreid over een periode van 8 jaar. De onderhoudsbeurt voor het buitenschrijnwerk, het dak- en ijzerwerkwerk en voor sommige gevels bestond uit drie lagen olieverf in een kleur door het bestuur aan te duiden. Andere gevels, muren en binnenplaatsen kregen een laag kalkverf. In een eer-

ste artikel werden alle te schilderen onderdelen opgesomd. Ook werd vermeld dat na het aanbrengen van de eerste witte grondlaag men alle gaten en spleten diende op te stoppen en de verweerde stopverf hoorde te vervangen. De samenstelling van de verf werd minutieus opgegeven: voor de eerste laag 0,850 kg, voor de tweede parelgrijze laag, 1,250 kg en voor de derde laag met kleur naar keuze van het bestuur, 1,6 kg loodwit per liter olie. De olie mocht niet gekookt zijn. De 'ceruse' moest van de beste kwaliteit zijn en uit 'zuiver loodcarbonaat' bestaan; voor de loodmenie werd dezelfde kwaliteit vereist.

Als groene pigmenten werd er volgens de gewenste tint *vert de gris* (verdigris of Spaans groen, koperacetaat) of *vert de Vienne* (Weens groen, koperarsenaat) gewenst. Al deze pigmenten waren behoorlijk giftig en menig schilder heeft het met zijn leven moeten bekopen wanneer hij onzorgvuldig was en het stof inademde. Het enige voorgescreven niet-giftige pigment was ivoorzwart. De samenstelling kon door het opdracht gevend bestuur chemisch geanalyseerd worden om eventuele vervalsingen van de samenstelling op te sporen. De boete was bepaald op 200 fr. en alles diende op kosten van de schilder te worden herbegonnen. Voor het

schilderen moest de aannemer alles afwassen met puur water zonder toeslag van om het even welke stof.

Tegen het einde van de 19de eeuw was voor het schilderen van de neoclassicistische woningen de toevoeging van andere pigmenten zo beperkt dat het enkel tot gebroken wit leidde. Er waren ook courante kleuren die zeer vaak gebruikt werden. Als imitatie van witte natuursteenkleur kende men drie tinten van licht tot donker op basis van loodwit met variabele hoeveelheden oker en gebrande omber. Het schrijnwerk van deze huizen werd meestal met zuiver loodwit geschilderd, wat weinig contrast opleverde. Poorten en winkelpuien kregen wel een kleur mee.

(Donker)groen was favoriet en werd gemaakt op basis van chromaat-groen of chroomoxide groen. Vanaf het midden van de 19de eeuw was het afwerken van eiken poorten en deuren met een vette vernis een nieuwigheid. Gietijzeren elementen werden vaak bronsgroen geschilderd. Hiervoor kende de schilder een aantal geijkte formules om naargelang van het gewenste resultaat een lichte, midden of donkere tint te verkrijgen. De bestanddelen waren onder andere, in variabele hoeveelheden en afhankelijk van de tint, Brunswijck of Fries groen, gele oker, Turkse omber, Berlijns of Prui-

sisch blauw en zwart. Uit een rekening van schilder Vuylsteke gericht aan mevrouw Borluut voor enkele van haar eigendommen in de Veldstraat, vernemen we dat de gevels na afwassen twee maal werden geschilderd met olieverf¹⁹. De beschrijving van de kleurstelling uit 1883 is min of meer analoog aan wat hierboven werd beschreven en was als volgt gedetailleerd:

de kassijne en ornamenten in het wit, de muren in fransche steen, de plinte in het grijs.

De tribune (de winkelpui) der twee huizen in het zwart. De deuren en poorte gerestaureerd en vernist.

Tegen het laatste kwart van de 19de eeuw waren er in de architectuur diverse stijlen naast elkaar in gebruik. De neogotiek, de neorenaissance, de neobarok, de neo-rocooco, de neo-Louis XVI-stijl en het eclectisme boden keuze genoeg aan de opdrachtgevers.

Door een groeiend nationalistisch gevoel, gecombineerd met een romantische geestesgesteldheid greep men terug naar de bouwkunst uit het verleden. Omdat men er van uit ging dat er vroeger enkel gebouwd werd met zichtbare bouwmaterialen, werd het uitzicht van de nieuwe architectuur hierdoor bepaald.

Ook de oude (kunst) historisch interessante gebouwen moesten aan deze idee onderworpen

worden en werden van hun oude beschildering ontdaan. Het gebruik van bouwmaterialen zonder verdere afwerking had uiteraard tot gevolg dat de kleur van de gevel bepaald werd door de kleur van dit materiaal. Voor de kleurbepaling van het schrijnwerk in de neogotiek greep men terug naar de middeleeuwse voorbeelden. Daar in die periode het schrijnwerk niet geschilderd was, maar men toch het hout wilde beschermen, vond men donkerbruin de meest passende kleur. Mocht het toch iets kleurrijker zijn dan gaf men de voorkeur aan rode oker of ijzeroxide (dodekop). Bepaalde onderdelen van openbare gebouwen of constructies die het middeleeuwse verleden opriepen, kregen soms een heraldisch polychroom kleurenschema. In het eclecticisme ontwierp niet iedereen gebouwen met zichtbare bouwmaterialen. Een uitzondering hierop vormen een deel van de ontwerpen van J.G. Semeij en zijn navolgers (fig. 20). In een aantal van zijn ontwerpen en 'Normandische landhuizen' maakte het rode schilderwerk een vast onderdeel uit van de afwerking van het baksteenparement. Hierbij sloot hij (onbewust?) aan bij de barokke gevelafwerking uit de 'rode' 17de eeuw. Slechts enkele van zijn realisaties bleven nog goed bewaard. Een aantal andere architecten dat zich hierbij aansloot, gebruikte dezelfde vormgeving en afwerking.

De 20ste eeuw: alles kan, alles mag

Toen bij al deze laat 19de-eeuwse stijlen ook nog de art nouveau werd toegevoegd, was het aanbod aan architectuurstijlen zo groot dat een rechtlijnigheid in het kleurgebruik niet bestaande werd. Er werden steeds meer ongeschildeerde gevels ontworpen. Met de art nouveau en deco werden sommige panden soms nog eens grondig in de 'verf' gezet. Dit was dan louter figuurlijk want men experimenteerde toen met heel wat nieuwe bouwmaterialen. Door kleurstoffen toe te voegen aan de (cement) bepleistering dacht men een langdurig kleureffect te scoren. Een voorbeeld hiervan staat op de hoek

fig. 21. Sluizeken (foto auteur)

van het Sluizeken (fig. 21). Helaas spoelden de pigmenten door de regen uit de bepleistering en bleef na een halve eeuw slechts nog een valse façade over.

Bij de restauratie werd het kleurschema hersteld maar ditmaal met verf. Het is reeds vanaf het einde van de 19de eeuw dat er geen echte rechtlijnigheid in de toepassing van de kleuren meer te vinden was. Daarenboven nam het aanbod aan pigmenten zodanig toe dat men over een sterk uitgebreide kleurenwaaier beschikte. Tot de 70-er jaren bleef men bij het herschilderen van oude gebouwen doorgaans het kleurgebruik herhalen van de precedente schildersbeurt. Meestal was dit wit of gebroken wit, het kleuren-

palet dat in de loop van de 19de en het begin van de 20ste eeuw tot stand was gekomen.

Naar aanleiding van een aantal onderzoeken van gebouwen kwam aan het licht dat gebouwen uit de 17de en 18de eeuw niet steeds wit geschilderd waren. De toepassing van een rijker kleurenpalet zorgde er evenwel voor dat veel opdrachtgevers alleen nog de kleur van een onderzocht en gerestaureerd gebouw overnamen zonder de context te respecteren. Het huidig kleurgebruik op de gevels correspondeert in veel gevallen niet met de stijl van het gebouw.

fig. 20. Vlaamsekaai
(foto auteur)

Noten

- ¹ Het onderzoek aan het hotel Haemelinck werd uitgevoerd in het voorjaar van 1996 door Studiebureau L. De Clercq uit Antwerpen in opdracht van de eigenaar, de heer De Vos.
- ² SAG, Reeks 400, nr. 17.
- ³ SAG, Reeks 400, nr. 22.
- ⁴ Everaert G., Laleman M.C., Lievois D., Het huis met de houten achtergevel, Een nieuwe synthese, in: Stadsarcheologie, 1992, nr. 3.
- ⁵ Het onderzoek werd uitgevoerd in 1988-'89 door het KIK in opdracht van het Gentse stadsbestuur.
- ⁶ SAG, Reeks 533/297, 1631-'32.
- ⁷ SAG, Reeks 535, B 189, nr. 8.
- ⁸ Zie bovenvermeld onderzoek van L. De Clercq.
- ⁹ Het onderzoek aan het hotel van Goethem werd uitgevoerd door A. Biebuyck voor R. Van Herreweghe, restaurateur van de voorgevel in opdracht van de eigenaar P. Loeckx.
- ¹⁰ RAG, Familiefonds, nr. 3557.
- ¹¹ Onderzoek uitgevoerd aan het hotel De Nockere in het voorjaar van 1999 door Kunstatelier G. Thienpondt bvba uit Eke-Nazareth in opdracht van vzw Lokalen 'Het Volk'.
- ¹² Zie bovenvermeld onderzoek van L. De Clercq.
- ¹³ RUG, Vliegende bladen, Maisons, IM9, 1818.
- ¹⁴ Claeys P., Notes et Souvenirs, Deel II, p. 181-186, Gent, 1904.
- ¹⁵ RUG, Vliegende bladen, Maisons, IM9, 1822.
- ¹⁶ RUG, Vliegende bladen, Maisons, IM9, 1833.
- ¹⁷ SAG, Bijlage bij het gemeenteraadsbesluit, goedgekeurd ter bekrachtiging van de collegebeslissing van 31 maart 1877.
- ¹⁸ SAG, Fonds Napoleon de Pauw, nr. 5398.
- ¹⁹ SAG, d'Hane-Steenhuysse, nr. 187 (1883).

